

ЗАГАЛЬНА ТА МОРСЬКА ГЕОЛОГІЯ

УДК 551:549

¹Ченіжко О.В., професор, доктор геол. наук,¹Кадурін В.М., доцент, канд. геол.-мін. наук,²Шатохіна Л.М., доцент, канд. геол.-мін. наук¹кафедра загальної та морської геології,²кафедра фізичної географії та природокористування

Одеський нац. університет імені І.І. Мечникова,

вул. Дворянська, 2, Одеса-82, 65082, Україна

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ «МІНЕРАЛОГІЧНА СПАДЩИНА ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА ВЕРНАДСЬКОГО»

**(Київ: Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення
ім. М.П. Семененка НАН України, 2012. – 832 с.).**

Вернадський Володимир Іванович є відчизняний вчений: філософ, природознавець, мислитель, засновник геохімії, біогеохімії та радіогеології. Він реально вважається одним із головних теоретиків вчення про біосферу і ноосферу. Академік Петербурзької АН (з 1912 р.), професор Московського університету. Один із засновників Української Академії наук. Згодом став дійсним членом Української АН та її першим президентом (з 1919 р.). Заснував наукову бібліотеку в м. Києві (нині названої його ім'ям). За своє довге життя видатний вчений написав більше 700 наукових робіт з геології, кристалографії, мінералогії, геохімії, біології, філософії.

Книга названих укладачів (О. М. Пономаренка, В. І. Павлишина, Г. О. Кульчицької) представляє собою підсумок глибокого науково-історичного дослідження процесу діяльності В. І. Вернадського як мінералога. Ім'я Володимира Івановича Вернадського, від дня народження якого минає 150 років, добре знає в Україні. Книга, що рецензується, є гідним здобутком в сучасній бібліографічній літературі. Група видатних українських вчених звернулася до спадщини всесвітньо відомого вченого В. І. Вернадського, творчо підійшла до аналізу матеріалів і фактів його діяльності, результатом чого стала монографія. Книга відрізняється своїм глибоким змістом, повнотою викладеного матеріалу і академічним стилем викладання.

Вернадський В. І., дійсний член Петербурзької Академії наук, став одним з перших академіків створеної у 1918 році Української Академії наук (Української АН). Більше того, організація Українська АН відбулася за активної участі Володимира Вернадського і перші 12 дійсних членів академії таємним головуванням одногослоно обрали його головою-президентом. Таким чином В. І. Вернадський став першим президентом Української АН.

Минуло майже 100 років з того часу. Мінялася влада, мінялася назва академії, але її структура і статут залишилися майже незмінними з часів її першого президента. Сьогоднішня Національна Академія наук України (НАН України) продовжує в міру сил служити національним інтересам держави. На відзначення 150-річчя від дня народження свого першого президента Президія НАН України прийняла постанову про видання 10-ти томної серії вибраних праць академіка В.І. Вернадського. Основні завдання цього видання – збереження і популяризація

наукової спадщини геніального ученого-енциклопедиста. Його внесок в розвиток науки, від природознавства до історії та філософії, був суттєвий і різноплановий. У коло інтересів вченого входили геологія та кристалографія, мінералогія і геохімія, організаторська діяльність в науці та громадська діяльність, радіогеологія і біологія, біогеохімія і філософія. Вагомий вклад здійснив вчений стосовно питань про наукову регуляцію обміну речовин, системність та цілісність вивчення всієї біосфери. Одним з перших він проаналізував структуру та властивості простору і часу, підкресливши їх особливу роль у формуванні наукового світогляду і практичної діяльності людини, поставив питання про самостійний статус біологічного часу і простору, вказав на їх специфіку, головні особливості, зокрема – симетрії та асиметрії. Значну увагу В. Вернадський приділяв дослідженням різних філософських і методологічних проблем, логіки дослідної науки, співвідношення емпіричного та раціонального в науковому пізнанні, етики наукової творчості, природи наукового світогляду, взаємозв'язку філософії й природознавства.

Один із томів серії, а саме п'ятий, вийшов під назвою «Мінералогічна спадщина Володимира Івановича Вернадського» (Київ: Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М.П. Семененка НАН України, 2012. – 832 с.). Головний редактор п'ятого тому – член.-кореспондент НАН України О. М. Пономаренко, укладачі – О. М. Пономаренко, професор мінералогії В. І. Павлишин і доктор геол. наук Г. О. Кульчицька.

Авторам професійно близькі інтереси В. І. Вернадського. Мінералогія посідала особливе місце у науковій творчості академіка Володимира Вернадського. Він розпочинав свою наукову діяльність як мінералог. І таким залишився до кінця життя, незважаючи на захоплення геохімією, радіогеологією, біогеохімією та вченням про ноосферу. Фундатором всіх цих наук він став, проте вирости вони з мінералогії. Найінтенсивніше він працював у галузі мінералогії в першу третину свого життя (1885-1910 рр.). За твердженням О. Ферсмана, учня і колеги В. Вернадського, третина праць визначного вченого стосується мінералогії. Із семи книг шеститомної серії «Избранные труды В. И. Вернадского» (Москва: Изд-во АН СССР, 1959-1960 рр.) три томи можна вважати суто мінералогічними. Це, якщо не рахувати другу книгу четвертого тому, де історія мінералів продовжується у вигляді «Истории природных вод». Бо воду В. Вернадський також вважав мінералом, так само як інші рідкі й газоподібні об'єкти мінералогії, що сьогодні не підтримується світовою мінералогічною спільнотою.

Говорячи про дану монографію, особливо слід відзначити глибину опрацювання В. І. Вернадським питань методології дослідження мінералогічного світу. Укладачі книги грамотно розташували в ній твори вченого. До п'ятого тому українського академічного видання увійшли розділи з найбільших мінералогічних праць вченого: «Опыт описательной минералогии», «История минералов земной коры», «Земные силикаты, алюмосиликаты и их аналоги» (разом з С. Курбатовим). Оригінальні окремі статті: «Задачи минералогии в нашей стране», «О воробьевите и химическом составе бериллов», «О содержании буры в продуктах извержения грязевых вулканов Керчи и Тамани». Викликають цікавість також два документи періоду організації Української Академії наук: «Записка академіка В. И. Вернадского про створення Геологічного Комітету при Українській Академії Наук» та інша записка «Про національний мінералогічний музей при Українській Академії наук у Києві». Мова оригіналу збережена. Здебільшого це російська, лише доповідні записки написані В. І. Вернадським українською.

Оскільки всі найбільші мінералогічні праці вченого залишилися незакінченими, то не так важливо, що до п'ятого тому ввійшли лише окремі розділи з них. Зате підібрані розділи з великих монографій, що якнайкраще ілюструють еволюцію поглядів Володимира Івановича Вернадського в галузі мінералогії. Якщо в «Опыте описательной минералогии» (1908-1922 pp.) ми спостерігаємо переважно статичний опис мінералів, то в «Историю минералов земной коры» (1923-1936 pp.) вже введені розділи з динамічної генетичної мінералогії, до якої він прийшов з часом. Ідею «каолінового ядра» Володимира Вернадського та її розвиток дозволяють уявити розділи з книги «Земные силикаты, алюмосиликаты и их аналоги» (1937 p.). А його програмна промова перед науковими працівниками «Задачи минералогии в нашей стране» (1917-1927 pp.) не втратила свого значення і через сторіччя. Нема потреби детально характеризувати праці великого вченого – їх слід читати особисто і вчитися на них. Можливо деякі уявлення вченого й застаріли на сьогоднішній час, але сам виклад матеріалу, ширина і глибина знання літератури з даного питання заслуговують на те, щоб стати прикладом наукової роботи.

Окремо слід звернути увагу на один із розділів книги, а саме: «Мінералогічна спадщина В. І. Вернадського в епістолярному жанрі». Це оригінальний матеріал, підготовлений укладачами за опублікованими листами вченого. На основі листування героя книги автор скупими мазками, але дуже виразно, дає історичний фон, супутній життю вченого. Розділ складається із цитат з листів Володимира Івановича до інших вчених, дружини Наталії Єгорівни, доповідних записок чиновникам. Дружині він довіряє свої думки про завдання науки, закони природи, мінерал, кристал і викладання мінералогії, збереження природи і земних надр. У листах до академіка О. Є. Ферсмана він обговорює закони розповсюдження хімічних елементів, кларки і «дихання» нашої планети гелієм. Під час листування з геологом Б.Л. Лічковим дискутує про будову Землі, пересування материків, біосферу, симетрію і дисиметрію простору. У доповідних записках вищому керівництву академік В.І. Вернадський пропонує шляхи організації наукової роботи. Згруповані у підрозділи за відповідними темами, цитати ніби поповнюють число опублікованих праць В. І. Вернадського ще на кілька одиниць.

Плідність ідей В. І. Вернадського спонукає не лише авторів – укладачів книги, але й будь-якого читача до аналізу і коментарів здобутків вченого з погляду сьогоднішніх знань. Мінералогічну спадщину акад. В.І. Вернадського окремим розділом завершують коментарі відомих українських мінералогів. Це наукові статті, які коротко характеризують життєвий шлях вченого та його внесок у мінералогічну науку. Одні з них були опубліковані раніше, інші написані спеціально для п'ятого тому «Вибраних праць». Серед авторів коментарів є сучасники Володимира Івановича, навіть його учні (С. Попов), а також представники нового покоління вчених. Читачам дано можливість порівняти оцінку В.І. Вернадського в Україні незалежній, як російського вченого з українським корінням (стаття О. Матковського і П. Білоніжки), як видатного представника Радянської України (статті О. Поваренних, О. Платонова, М. Щербака). Стаття В. Павлишина характеризує В.І. Вернадського як реформатора мінералогії і засновника нового напрямку в цій науці – генетичної мінералогії.

А стаття В.М. Семененко висвітлює його роль у розвитку метеоритики. Підбірка із статей М. Белова, О. Поваренних і О. Литвина покликана показати, як трансформувалося революційне уявлення Володимира Івановича Вернадського про будову алюмосилікатів після вивчення їх методами рентгеноструктурного аналізу і в чому виявилася прозорливість великого вченого. Стаття О. Платонова висвітлює

сучасний стан кристалохімії вороб'євіту та інших мінералів із групи берилу. Історію відкриття В.І. Вернадським (з Я. Самойловим і С. Поповим) Булганацького родовища бору на Керченському півострові розповідає стаття В. Нестеровського і М. Деяка, незакінчену історію відкриття вернадиту – нового мінералу, названого в честь визначного вченого, – стаття О. Зінченка. Закликає до повернення в лоно мінералогії рідких і газоподібних природних сполук, як це було в часи В. Вернадського, стаття Г. Кульчицької. Коментарі розраховані на широке коло читачів, тому в усіх випадках даються двома мовами – українською і російською.

Рецензована книга «Мінералогічна спадщина Володимира Івановича Вернадського» (2012) написана в першу чергу для мінералогів та кристалографів. Вона має викликати зацікавлення в істориків науки і всіх, хто цікавиться історичною постаттю академіка Володимира Івановича Вернадського. Ми переконані, що після прочитання книги широкі кола читачів заново відкриють для себе цього вченого, чий талант на багато років випередив свій час. Дуже добре, що книга побачила світ у 2012 р., бо в ювілейному році зацікавленість творчою спадщиною В.І. Вернадського зросте і кількість звернень до ґрунтовних літературних джерел збільшиться. Тільки шкода, що не надто великий наклад книги (1000 екз.) навряд чи задовольнить попит на неї.

Як висновки, маємо за доцільне заключити так:

1. На нашу думку, серед наукових коментарів, що приведені у другій частині тома, було б раціонально доповнити відзивами академіка О. Є. Ферсмана про академіка В. І. Вернадського.

2. Видання представляє інтерес для науковців, фахівців державних органів влади та місцевого самоврядування, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів.

3. Все життя В.І. Вернадського – це науковий подвиг. Це приклад для наукової геологічної молоді. Тому ми оцінюємо видання «Минералогическое наследие...» як глибоку шану видатному вченому з боку сучасності, з боку незалежної України.

А. В. Чепижко¹, В. М. Кадурич¹, Л. Н. Шатохіна²,

¹кафедра общей и морской геологии,

²кафедра физической географии и природопользования

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова,

ул. Дворянская, 2, г. Одесса, 65082, Украина

РЕЦЕНЗИЯ НА КНИГУ «МИНЕРАЛОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ ВЛАДИМИРА ИВАНОВИЧА ВЕРНАДСКОГО»

**(Киев: Институт геохимии, минералогии и рудообразования
имени М. П. Семеново НАН Украины 2012. – 832 с.).**

Резюме

Книга О.М. Пономаренко, В.І. Павлишина, Г.О. Кульчицкой представляет собой итог глубокого научно-исторического исследования процесса деятельности В.И. Вернадского как минералога. Он был академиком АН Украины и ее основателем. Издание представляет интерес для научных работников, специалистов государственных органов власти и местного самоуправления, преподавателей, аспи-

рантов и студентов высших учебных заведений. Вся жизнь В.И. Вернадского – это научный подвиг. Это пример для научной геологической молодежи. Потому издание «Минералогического наследия...» рассматривается как дань глубокого уважения выдающемуся ученому от современников, от независимой Украины.

Ключевые слова: Вернадский, минералог, академик, исследование работ, вклад в науку, историко-биографический обзор.

¹O.V. Chepizhko, ¹V. N. Kadurin, ²L.N.Shatokhina

¹Department of General and Marine Geology

¹Department of Physical Geography and land-utilization

²Odessa National I. I. Mechnikov University

Dvoryanska str., 2, Odesa, 65082, Ukraine

BOOK RECENSION «MINERALOGICAL HERITAGE VLADIMIR VERNADSKIY». – Kiev: Institute of Geochemistry, Mineralogy and Ore Formation of M. P. Semenenko Ukraine Nas, 2012. – P. 832).

Abstract

Analysis of akad. V.Vernadskiy scientific labours was made of geologists from Ukrainian Institute of Geochemistry, Mineralogy and Ore Formation. Akad. V.Vernadskiy was gross scientist by general geology, mineralogy, geochemistry, radiology, biology, philosophy, specialist by science formation. He was author of 710 publications on many languages. He prepared theory of biosphere, he organized Ukraine Academy of Science and it's President. The book review dedicated on 150 years from Birthday of acad. V. Vernadskiy.

Key words: Vernadskiy, mineralogist, academician, development of publications, contribution on science, historical-biographical review.